

Csereoka Enikő Erzsébet

ARCOK A SÍRKÖVEK MÖGÖTT

PILLANATOK SZATMÁRNÉMETI HŐSÖK TEMETŐJÉNEK TÖRTÉNETÉBŐL

Érdekes családtörténettel és családfakutatással foglalkozni. A saját családjunk kutatása közben, sok más dologra is bukkanhatunk. Az 1915-ös évi szatmári halotti anyakönyvek lapozgatása közben feltűnően sok „a hazáért hősi halált halt katona” bejegyzés. A neveket olvasva felmerült bennem a gondolat, hogy felkereshetném a hősök temetőjét. Már nagyon régen volt, mikor pionírként az osztállyal virágokat vittünk a sírokra. Mióta nincsenek pionírok, a katonák csendes pihenését csak a hivatalos nemzeti ünnepségeken egy-egy koszorúzás miatt zavarják meg.

Miután kijegyzeteltem az első két nevet az anyakönyvből meglátogattam a temetőt. Ott sétálva meglepetésemre egyik nevet sem találtam. A tény, hogy a nevek közül egyik sem volt olvasható a fejfákon, felkeltette az érdeklődésemet a téma iránt.

A szatmárnémeti levéltárban a temetővel kapcsolatban csak az anyakönyvi kutatás lehetséges, semmilyen más dokumentum nem áll rendelkezésre ebből az időszakból – az állami halotti anyakönyvek kutatása is nehézkes, mert a hősi halottakat nem időrendi sorrendben jegyezték be, hanem a belügyminisztérium rendelete alapján.¹ Romániában az Oficiul National pentru Cultul Eroilor, állami szervezet foglalkozik a hősi temetőkkel, emlékművekkel. Az internetes oldalukon csak azokat a szatmári temetőket sorolják fel, ahova katonákat temettek el az első vagy a második világháborúban. Semmilyen más adatot nem közölnek.

A temetőben a sírköveken feltűnő és meglepő neveket lehet olvasni. Ezeket két kategóriába lehetne osztani: valószínűleg elírt nevek, úgy mint „Tóth Lupincz” , „Veres Ramses” és feltűnően idegen hangzású nevek. A kíváncsiság vezérelt, hogy néhány kérdésre választ találjak: kik voltak ők, honnan érkeztek, mit csináltak a háború előtt, volt családjuk, akár feleségük? A kutatás folytatásával szerettem volna válaszokat kapni, és felfedni az ide temetett katonák életét.

A korabeli újságokat olvasva derült fény a temető történetéről. Ennek születését már a háború kezdeténél kell keresni. Rögtön a mozgósítás után, 1914 júliusában,

¹ Itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak Graur Jánosnak, hogy megkönnyítette számomra az anyakönyvi kutatást.

Szatmárnémetiben is elkezdtek a készülődést a sebesültek fogadására. Először a régi katonai kórházat jelölték ki szolgálatos kórháznak, és további 500 ágyat állítottak fel az iskolákban.²

A szatmári csapatok sorban búcsúztak el. Először 1914. augusztus 8-án a cs. és kir. 5. gyalogezred,³ azután a cs. és kir. 12. gyalogezred.⁴ A nagy jövés-menés, ünneplések felkeltették az akkori tiszti főorvos, dr. Jéger Kálmán figyelmét is, aki a polgármesterhez beadványt nyújtott be, és az újságon keresztül is próbált a lakossághoz szólni.⁵ A felhívás kitért nyomatékosan a vérhas veszélyére is, ami régen nyáron gyakorta előforduló betegség volt, és az akkori időkben a csapat mozgósítások miatt, még nagyobb volt a veszély, mint máskor. Nem meglepő módon akkoriban a főbb tanácsok és utasítások a gyakori kézmosásra szappannal és bő vízzel, az illemhelyek fertőtlenítésére klórmésszel, betegek elkülönítésére a járványkórházban, a betegek hozzátartozóinak megfigyelésére, a piaci árusok ellenőrzésére vonatkoztak.⁶

Augusztus 22-én érkeztek meg az első beteg katonák – igaz még nem harcban sérültek,⁷ de hamarosan megérkeztek az orosz frontról, harcban sebesült katonák is – először 6 katona és nemsokára egy nagyobb 150 fős csoport is érkezett. Őket a vasúti internátusban és a zárda kórházában helyezték el, dr. Dasek Bálint ezredorvos vezetése alatt.⁸

A sebesült katonák érkezésének hírére „nagy számú közönség” jelent meg, hogy fogadják a katonákat. Az első sebesülteket lelkes „hölgykoszorú” akarta támogatni és kedvükben járni, ezért a korabeli újságban már külön felhívták a figyelmet arra, hogy mit tanácsolt adományozni, és hogyan érdemes segíteni. „A sok áldozatrakész hölgyközönség szeszes italok helyett vigyen piskótát. Készítsen háromszögű kendőket, (mintával a kórház szívesen szolgál). Készítsen nyolc-tíz darab vászon, úgynevezett »pintér« kötényt. Vegyen kötszert s bocsássa a kórház rendelkezésére. Vatta, pólyák, steril gézek, gumilepedők, háromszögű kendők szükségesek, nem pedig cognac, vagy rum. S ha a betegeknek kedveskedni akar, ajándékozzon cigarettát, gyenge szivart, a kiosztást bizza az orvos és segédszemélyzetére. A sebesültek nagy része rendkívül elhagyatott sebekkel kerül a kórházba. Üszkös sebek, szövödményes csonttörések stb. ellátása nagy munkát, kiváló szakértelmet, gondot igényel. A súlyos sérült nyugalmat kíván; épp ezért az indokolatlan beteglátogatás betiltandó.”⁹

² Szamos XLVI.évf. 175.sz.

³ Szamos XLVI.évf. 180.sz.

⁴ Szamos XLVI.évf. 185.sz.

⁵ Szatmár és vidéke 31.évf.33.sz.

⁶ Szatmár és vidéke 31.évf.35.sz.

⁷ Szamos XLVI.évf. 193.sz.

⁸ Szamos XLVI.évf. 199.sz.

⁹ Szatmár és vidéke 31.évf.38.sz.

A megyében Szinérváralján is kialakítottak kórházat, de eleinte az 50 ágyas intézménybe csupán 8 sebesült érkezett. A helybéliek nagy lelkesedéssel „istápolták” az érkezteteket, tyúkon és kalácson tartották őket.¹⁰

Később azonban a vonatok folyamatosan érkeztek sebesült katonákkal, sérüléseik leggyakrabban kardvágás, lőtt seb.

Az októberi hónapban a sok sebesült érkezése miatt egy 3–5000 ágyas kórház kialakítására lett szükség Szatmárnémetiben. A városon kívül egy új létesítményt, egy 500 ágyas barakk-kórházat is létrehoztak, ahol a járványos betegségekkel fertőzött vagy csak fertőzés jeleit mutató sebesülteket különítették el.¹¹ A létesített barakk-kórházról egy korabeli

képeslap – tábori postalap maradt meg.¹²

1914 novemberében kezdetét vette a barakkok építése a város szélén, a hídon túli területen, a katonai méntelep mögött, a Magyar Királyi Államvasutak és a Szatmár–Mátészalkai vasútvonala és a hegyi vonat vonalai között. A favázás házak szabályos sorokban jelentek meg, mint az amerikai rendszerű kórházpavilonok.¹³ 1914 decemberében a város vezetése örömmel fogadta a megfigyelő barakk-kórház építésének befejezését, mert remélték hogy ez által a járványok megelőzhetőek lesznek a lakosság és a katonák körében is. A hatóságok így akarták csökkenteni a kolera és más fertőző betegségek megjelenésének veszélyét, és ezek elterjedését.

Nagy szükség volt erre az új szűrési pontra, mert karácsonyra felsorolni is sok, hány szatmári iskolában és más középületben ápoltak katonákat. Kimagasló munkájával dr. Lükő Béla, a szatmári katonai tartalék kórház orvosa tűnt ki, akit 1914 decemberében hadnagyi rangra emeltek és katonai segédorvos kinevezést kapott.¹⁴ Áldozatos és lelkiismeretes munkájának köszönhető, hogy átlagban kevesebb elhunyt katona volt a Szatmárnémetiben ápolt sebesültek között, és fertőzési gócpont sem alakult ki. A háborút követően az ő munkája nyomán jött létre a városi kórház, amely most a nevét viseli.

¹⁰ Szatmár és vidéke 31.évf. 39.sz.

¹¹ Szatmár és vidéke 31.évf. 41.sz.

¹² <https://axioart.com/tetel/szatmar-1915-barak-korhaz-kepeslap-tabori-postaval-tores->

¹³ Szatmár és vidéke 31.évf. 45.sz.

¹⁴ Szamos XLVI.évf. 301.sz.

A szatmári lakosok lelkesen próbálták megszépíteni a sebesültek napjait az ünnepek közeledtével, hogy könnyebb legyen számukra, hogy távol voltak a családjuktól.

A karácsonyi ünnepek alatt munkálkodott a Jótékony Nőegylet, az Oltár Egylet, az Evangélikus Templom Egyesület, a Népkonyha, a Női Biblia Kör, az Izraelita Nőegylet, a Vörös Kereszt Egylet, de Bélteky Lajos református lelkész külön is szerepet vállalt, hogy a katonák karácsonya ne teljen ajándékok nélkül. A 43 orosz sebesült hadifogolyról sem feledkeztek meg, ők is részesültek a szatmáriak szeretetéből.¹⁵

Az újságok az első időkben csak a szatmári születésű hősi halottakról tudósítottak napi szinten, de 1915 januárjától már felhívták a figyelmet arra is, ha egy itt ápolt katona elhunyt, és közölték a temetés időpontját is. Az első ilyen temetés Würffel Ágostoné, a cs. és kir. 96. népfőlkelő gyalogezred hadnagyé, akit a közkórházból temettek 1915. február elsején délelőtt 10 órakor és a Köpfer Lajosé, a cs. és kir. 98. népfőlkelő zászlóalj szakaszvezetőjéé, kinek temetése a római katolikus temető halottas házából volt.¹⁶ Ezután rendszerezések voltak az értesítések a Szatmáron elhunyt és itt eltemetett katonákról, a teljesség igénye nélkül.

Híreket a barakk-kórház használatáról először 1915 februárjában említene a napilapban, amikor is 847 orosz foglyot szállásoltak el itt megfigyelésre.¹⁷ A 200 holdnyi területen, a gőzfűrészfűrész állomáshoz közel, 3 hónap alatt felépült 36 fehér épületből álló létesítmény fontos szerepet játszott a lakosság egészségének megőrzésének céljából. A szigorú szabályok betartása, a modern eszközök használata és a szakavatott személyzet munkája eredményeként Szatmárnémetit annak ellenére, hogy rengeteg katona és sebesült látogatta, elkerülte a járványgócok kialakulását.¹⁸

másnap temették 10 órakor.¹⁹

A barakk-kórházban elhunytakat már nem szállították a városi egyházi temetőbe, számukra a város megvásárolt egy közeli területet. Az elsők között volt Risko György, a cs. és kir. 85. gyalogezred közvitéze, aki 1915. február 6-án a harcban szerzett sebeiben hunyt el és

¹⁵ Szamos XLVI.évf. 323.sz.

¹⁶ Szamos XVII. évf. 27.sz.

¹⁷ Szamos XVII. évf. 33.sz.

¹⁸ Szamos XVII. évf. 46.sz.

¹⁹ Szamos XVII. évf. 34.sz.

A kutatás ezen pontján döbbsentem rá, hogy nem is találhattam volna meg az első két katona nevét a hősök temetőjében, mert annyira korai volt haláluk, hogy még nem is létezett a temető. Szeretném külön megemlíteni az általam talált első két hős nevét.

Ködmencsi Gábor póttartalékos közlegény, a cs. és kir. 69. gyalogezredben lövésből eredő sebesülés miatt ápolták az Árpád utcai kórházban; elhunyt 1914. november 10-én. Civilben 32 éves, unitárius, földműves volt, Seregélyesen (Fehérmegye) született és szülei, Ködmencsi János és Kiss Zsuzsanna várták haza.²⁰ Ködmencsi Gábor sírjának helyét a Honvédelmi

közlegényt a cs. és kir. 69. gyalogezredben lövés érte, és a szatmári Árpád utcai kórházban ápolták. Taczról (Fehérmegye) 33 évesen érkezett Szatmárnémetibe, református, földműves volt. 1914. november 3-án hunyt el. Sándort felesége, Berki Rozália, és szülei, Ozsváth Dániel és Kovács Rebeka siratta el.²²

Sírját talán sosem találom meg, ha nem pont most fejezik be a vasútmelletti református temetőben az emlékművet. Az emlékművet a szatmárnémeti Láncos templom

Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum katona hőseinket felsorakoztató online adatbázisában találtam meg.²¹ Kiderült, hogy holttestét hazavitték Seregélyesre, és ott temették el.

Ozsváth Sándor póttartalékos

²⁰ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 41.sz./1915

²¹ <https://katonahoseink.militaria.hu/search>

²² Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 40.sz./1915

gyülekezete emelte, és a magyar Honvédelmi Minisztérium közreműködött a nevek megtalálásában. A járványhelyzet miatt 2020-ban nem tudták felavatni, és meglétét nem rég fedeztem fel, mikor érdeklődtem a temetőben. Ozsváth Sándor neve ott szerepel az emléktáblán.

Volt olyan katona is, aki a barakk-kórházban hunyt el, és mégis felekezeti temetőbe temették el. 1915. február 27-én Stark Ernő 26 éves korában, vérmérgezésben hunyt el.²³ Stark hadnagy volt a cs. és kir. 52. gyalogezred 4. menetzászlóalj 4. menetszázadában (hadkiegészítő

parancsnokság, Újvidék). A hadnagy a Baranya megyei Lipovicán (Baranyóváni járás) született. Halálakor nem volt nős, de már bankhivatalnok volt Pécsen. Izraelita vallású volt, ezért a barakk-kórházból a régi ortodox zsidótemetőbe temették.²⁴ Talán a szülei küldhették be a fényképét az *Érdekes újságnak* és ő lehet a képen.²⁵

1915. április elején tűz ütött ki a barakk-kórházban, amit a konyhát építő inasok okozták cigarettával. A *Szamos* napilap újságírójának is felkeltette az érdeklődését az eset, ezért megnézte a kórházi állapotokat, és egy hosszú cikkben számolt be a tapasztaltakról. Hosszan ecsetelte, mennyire szigorú szabályok vannak érvényben a fertőzés terjedésének elkerülése miatt. A sebesültek az állomásról először a váróterembe érkeztek, itt levetköztek, ruhájukat mosás és fertőtlenítés után kapták vissza. A borbély és egy komoly tisztálkodás után a szárító helyiség következett, ahol a katonákat teljesen átöltöztették. Csak ezután történt meg az orvosi vizsgálat, majd öt napi megfigyelés. Ha felmerült a fertőzés gyanúja, elkülönítették. Annyira szigorú szabályok voltak érvényben, hogyha valaki betévedt a fertőző részlegre védőruha nélkül, őt is ott tartották. Külön konyhát állítottak fel a járványos részlegnek. Az ápolók is szigorú szabályokat tartottak be: mindennapi fürdés és átöltözés volt kötelező, szigorú büntetéssel járt ennek megszegése. Ennek az óvatoságnak volt köszönhető, hogy senki nem kapott el fertőzést a kórházban, és csak 1% volt a halálozási arány a barakk-kórházban. Ez egy kimagasló eredmény volt akkoriban. Az újságíró meg is jegyezte, „hogy ha – Isten őrizzen és mentsen – Szatmáron a járvány legcsekélyebb jele találna mutatkozni, a

²³ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 19 kötet 645sz./1918

²⁴ *Szamos* XLVII.évf. 56.sz.

²⁵ *Érdekes Újság* 3.évf. 15.sz.

rejtélyt sikerült megoldani: Tóth Lupintz valójában Tóth Lőrincz János, rom.kat., 28éves, őrvezető a cs. és kir. 33. gyalogezredben. Szülei Tóth Ferencz és Szénási Klára. Foglalkozása földműves volt. 1915. augusztus 31-én hunyt el vérhasban.²⁷

Mandzeu, a cs. és kir. 78. gyalogezred közembere, aki 1894-ben született. Kotarpracrácson (Horvátország) református vallású, nőtlen, földműves. A katonát 1915 május 15-én temették el.²⁸

Egy másik elírt fejfát is sikerült megtalálni. Golics Mandzeu, a cs. és kir. 78. gyalogezred közembere, gr. kat. vallású. 1885-ben Wrázenben (Radnai járás, Beszterce-Naszódmegye) született, nő, földműves volt.²⁹

Strogye Ilia, m. kir. 32. sz. honvéd gyalogezred 1. századának

Nagy gonddal ügyeltek arra, hogy mindenkit saját vallása rítusai szerint temessenek el. Az első különleges esetben, egy mohamedán katona

elhunytakor köztes megoldásra jutottak. A tartalékkórházban meghalt Kulenovics Hasenbek, a 2. számú bosznia-hercegovinai gyalogezred volt szakaszvezetője, aki küsevicsi (Bosznia) születésű, 23 éves, iszlám vallású volt. Az iszlám hitközség és a mohamedán temető hiányában a tartalékkórház parancsnoksága úgy határozott, hogy a holttestet, amely a zárdái

²⁶ Szamos XLVII.évf. 89.sz

²⁷ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 503.sz./1916

²⁸ Szamos XLVII.évf. 130.sz

²⁹ Szamos XLVII.évf. 157.sz.

kórház udvarán volt felravatalozva, az izraelita vallás szertartása szerint temetik el, „Mózes rítusa szerint”.³⁰

Az első halottak napján 1915-ben nagy ünnepséggel emlékeztek meg a hősookról, közel kétezer ember vett részt az eseményen: Szatmárnémeti vezetősége, az akkori polgármester, dr. Vajay Károly, dr. Pirkler Ernő, városi aljegyző, az összes egylet vezetősége, valamint a barakk-kórház vezetősége is. A sírok koszorúkkal, virágokkal és gyertyákkal voltak díszítve. A különböző felekezeteket a tábori lelkészek képviselték. Dr. Damokos Andor honvéd miniszteri biztos tartott beszédet. Sokan távolról érkeztek. Többek közt az újság megemlíti

Szalmási Gusztáv hozzátartozóit, anyját és feleségét, akik Erdélyből érkeztek. Megrázó szavakat jegyeztek fel: „Ha már meg kellett halni – mondták – a hazáért adta az életét. Örökkön gyászolni, siratni fogjuk. De nagy megnyugvás nekünk, hogy az, aki nekünk legdrágább volt, itt nyugszik, rendes temetőben és halottak napjain kegyeletes emberek keresik

fel, sírját gondozzák, az Úristen áldja meg őket! “ Már ezen az ünnepen ki van jelölve egy négyzet, ahova a város egy emlékoszlopot kíván emelni.”³¹

A Szamos újság lapjain külön cikkben mesélnek egy „Furcsanevű” Lukácsról³², aki boszniai származású volt. Felesége gyermekeiket otthon hagyta, és egyedül indult a hosszú útnak, hogy búcsút vegyen tőle. Szerettem volna megtalálni és felfedni az említett Lukács vezetéknévét és kilétét, de sajnos egyik helyen sem szerepel hasonló nevű. Az anyakönyvekben meglepő módon csak egy Lukács nevű katonát találtam, aki Szatmárnémetiben hunyt el.

Frangics Lukács, póttartalékos a cs. és kir. 52. gyalogezredben, 23 évesen 1915. május 24.-én³³hunyt el. A neve akár furcsának is mondható, felesége Martinov Janya, de a katonai adatbázis szerint ő nem bosnyák, hanem nagybodolyai (Baranya megye) lakos.

1916 januárjában több jó állapotban lévő orosz hadifogoly és igen megviselt, rossz egészségi állapotban lévő szerb hadifogoly tartózkodott a szatmárnémeti vasútállomás melletti fogoly táborban. Úgy lehetne gondolni, hogy közös sorsuk, közös nyelvük, a kormány szintű „testvériség”, és a szerbek igen rossz ruházata és egészsége békességet

³⁰ Szamos XLVII.évf. 72.sz.

³¹ Szamos XLVII.évf. 301.sz.

³² Szamos XLVII.évf. 297.sz.

³³ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 1029.sz./1917

teremtett köztük, de sajnos nem így történt. Csak a szigorú őrzésnek volt köszönhető, hogy nem tört ki vérengzés köztük, és megmaradtak a gyűlölködés és verekedés szintjén.³⁴

Az itt elhunyt foglyok emlékét őrzi a két külön parcella a középén lévő helyen. A

nagyszámú halott fogoly a többi katonával együtt békében pihen a vegyes nagy közös parcellákban.

Az oroszok közül megemlíteném Prokope Vazult, 30 éves, Kuzelnikovába való, a 45. sz. orosz haderő katonája, aki lövéses sérüléseiben hunyt el.³⁵

Dimitrienko Teodorovics András, 29 éves, Wolnikibe való, orosz haderőkhöz tartozó katona, a 294. sz. gyalogezredből, aki szívbajban halt meg 1917. január 15-én.³⁶

Miklós, 25 éves, Schigriből származó katona, a 314. sz.

gyalogezredből, vérmérgezésben hunyt el 1917. február 13-án.³⁷

A szerb katonák közül meg lehet említeni Pavlovics Ristat, aki 1916. január 9-én hunyt el lövés okozta sebektől. Pavlovics Zytkovicebe való volt, és a szerb haderők 9. sz. gyalogezredében volt katona.³⁸

³⁴ Szamos XLVIII.évf. 13.sz

³⁵ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 749.sz./1916

³⁶ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 429.sz./1917

³⁷ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 347.sz./1917

³⁸ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 27.sz./1917

Marinkovics Vitályos az anyakönyv szerint, a szerb haderőhöz tartozó 15. sz. gyalogezredben volt katona. 48 éves és Bogattba való volt, halálát tüdőgyulladás okozta és 1915. december 19-én hunyt el.³⁹

A városi tanács 1916 júliusában döntött arról, hogy a haza védelmében elesett hősök emléke iránti kegyeletből a katonai barakk-kórház temetőjét ideiglenes kerítéssel veszik körül. Amikor megfelelő anyagi forrás fog rendelkezésre állni, a hősök emlékéhez méltó díszes kerítést és egy monumentális emlékoszlopot állíttat majd. Úgy az emlékoszlop, mint a kerítés tervezetének elkészítésére a városi tanács, a szatmári Papp Aurél festőművészt kérte

fel. Az emlékoszlop felállításához és a kerítés elkészítéséhez szükséges összeg előteremtését a városi pénztár túlterhelt helyzetére való tekintettel a tanács gyűjtés útján szándékozott keresztül vinni. Már júliusban a városi tanács intézkedett a halottak napján szokásos kivilágításhoz szükséges mintegy 15.000 db. gyertyáról.⁴⁰

1916 októberében már működött Szatmáron a katonai kincstár sírkert bizottsága, amely felügyeli a város által adományozott területet és a temető karbantartását. A városi tanács többszörösen ígéretet tesz, hogy „örök időkre” magára vállalja a temető gondozását, a katonai sírok halottak napján való kivilágítását. A város a 100 év alatt többé-kevésbé próbálta betartani ígéretét. A kivilágítás szokása elmaradt, de az emlékműemelés, -karbantartás és koszorúzás ígéretét megtartotta.

1916 novemberében már másodjára tartottak megemlékezést a hősök temetőjében.

A következő meghívás jelent meg az újságban:

„MEGHÍVÓ

Szatmár-Németi sz. kir. város tanácsa a barakk-kórház mellett levő katonai temetőben az ott

³⁹ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 1085.sz./1916

⁴⁰ Szamos XLVIII.évf. 301.sz.

nyugvó hősök emlékezetére 1916. évi november hó 1-én délután 3 órakor gyászünnepélyt tart, melyre a nemes város egész közönségét, egyleteit, társulatait és intézeteit ez úton hívja meg. Az ünnepély műsora a következő:

1. Gyászdal. Énekli a város összes dalárdáinak egyesített férfikara.
2. Alkalmi beszéd. Tartja dr. Vajay Károly kir. tan. polgármester.
3. Ima. Mondja a tábori lelkész.
4. Hymnusz. A katonazenekar vezetése mellett énekli a dalárdák egyesített férfikara és a közönség.

Szatmár-Németi, 1916. október 26.”⁴¹

A szatmári cs. és kir. tartalék-kórházak úgynevezett barakk-temetőjét nem csak a szatmáriak keresték fel, tömegesen jelentkeztek a gyászba borult családok. Először az irodában kaptak információt arról, hogy merre pihen szerették a temetőben. Koszorúkat, fejfákat hoztak magukkal, hogy a sírokat fel virágozzák, megjelöljék. Mindenki megtalálta halottját, akinek feje fölött 1916-ban csak kis vaskeresztek mutatták a hősi halott nevét, rangját, néhol vallását és elhalálozásának napját.⁴²

A vasút melletti református temetőben 1916. október 31-én volt az ott nyugvó hősök sírjának díszítése az Evangélikus Templom Egyesület segítségével, tek. Duszik Lajos ev. lelkész emlékezett meg a hősökről és ima után áldást mondott a virágerdővé varázsolt sírok felett.

A szatmári reformátusság hősök iránti tisztelete akkor is és később is kitűnt. Más temetőben nem volt külön megemlékezés más években sem, és most se tudnak róla, hogy voltak oda temetve katonák, nem ápolják emléküket. A korabeli újságok több esetben említik a vasút melletti ortodox, és a híd melletti római katolikus temetőt mint temetkezési helyet.

1916 karácsonya már a harmadik, amikor katonák voltak Szatmáron. A háború elején, amikor nagyobb volt a lelkesedés, a katonák karácsonyára könnyebb volt gyűjtést szervezni.

1916 telén a vidéki református lelkészek jártak elől példával, mind gyűjtöttek a sebesültek karácsonyára.⁴³ Közel tízezer koronát sikerül a sebesült és beteg katonák örömeire fordítani. Még az átutazó sebesült katonák élelmezésére is tudtak fordítani.

1917 augusztusában az újságok hasábjain polémia alakult ki a hősök temetőjében kiemelt középső részen található parcellák kialakításával kapcsolatban. A „(s/d)” írói álneven munkálkodó újságíró cikke nyomán kezdődött a vita. Az újságíró *Hamis statisztika a katonai*

⁴¹ Szamos XLVIII.évf. 279.sz

⁴² Szamos XLVIII.évf. 283.sz

⁴³ Szamos XLVIII.évf. 325.sz

temetőben cím alatt taglalta, hogy a zsidó és mohamedán vallású halottaknak fenntartott parcella arányában kisebb a többiekéhez viszonyítva.⁴⁴ A *Szatmár és Vidéke* „Lux” újságírója is foglalkozik a témával, és megjegyzi, „Legalább ezek legyenek biztonságban. Ők tudják, hogy az élők soha semmi vonatkozásban, egy pillanatban sem számíthatnak kiméletre, békességre, biztonságra.”⁴⁵

Fejfa és kereszt cím alatt válasz cikket fogalmazott meg dr. Jordán Sándor szatmári főrabbi. Cikkéből kiderül, hogy a zsidó katonákat a zsidó temetőbe fogadták be családi vagy személyes kérésre. Az elhunytak érzelmi okokból vagy vallási meggyőződésből kívánták ezt. A mohamedán katonákat a katonai vezetőség kérésére helyezték a zsidó temetőbe, és egyáltalán nem más elvek vezérelték a zsidóközösséget. A főrabbi kitért arra is, hogy a város kényszerből döntött annak idején a katonai temető létrehozásáról, mivel a felekezeti temetőkkel való tárgyalás nem vezetett eredményre. Ezzel szemben a zsidó temető továbbra

is befogadta azokat akik odaszerettek volna temetkezni. A cikk végén érdekes statisztikai adatokat is megtudhatunk a szatmári zsidó közösségről: „277 rendes kultuszadófizető tagunk közül katonai szolgálatot teljesít 160 – 58 százalék, elesett hősi halottaink száma eddig 9, a bevonultak 5–7 százaléka fogságba jutott eddig tudunkkal 11, a bevonultak 6–5 százaléka; a sebesültekről, megrokkantakról, kitüntettekről, önkéntes hőstettekre s

felderítő szolgálatokra jelentkezettekről még az adatszerzés nincs befejezve, de már látjuk, hogy nem lesz okunk vele restelkedni.”⁴⁶

A kiemelt parcellában található sírok közül meg lehet említeni Herschli Izidór sírját. Izidór 37 éves népfelkelő, a m. kir. 12. honvédgyalozredből, aki a mindennapokban földműves volt, szülei, Hersli József és Grünberg Karolina gyászolta. Chatzin Leiter Gersch 1917. április 23-án hunyt el, 40 éves korában, Koloraschban várták haza. Chatzin izraelita vallású örvezető volt az orosz haderőkhöz tartozó 49. gyalozredben.⁴⁷

⁴⁴ Szamos XLIX.évf. 191.sz

⁴⁵ Szatmár és Vidéke 34.évf.33sz.

⁴⁶ Szamos XLIX.évf. 193.sz

⁴⁷ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 19 kötet 1146.sz./1918

Ugyancsak a kiemelt parcellában kapott helyet dr. Gerstl Lambert főtorzsorvos, a szatmárnémeti cs. és kir. barakk-tartalékkórház parancsnoka, aki tulajdonosa volt a Koronás Arany Érdem keresztnek, a Ferenc József-rend lovagkeresztjének és a Török Félhold és a Magyar Vöröskereszt egyletek kitüntetései. Egy városi látogatás után a fogolytábor közelében rosszul lett és szívelgyengülésben pár pillanat alatt elhunyt 54 éves korában.⁴⁸ Eredetileg a budapesti XVI. helyőrségi kórháznak volt a parancsnoka, a szatmári barakk-kórházat 3 hónapig vezette. Felesége, Löw Szerén, akivel 1897 augusztusában házasodtak Kecskeméten,⁴⁹ és öt gyermeke gyászolta. A képen egy kitüntetett szanitécnek és szüleinek gratulál.⁵⁰

Haláláról a *Pesti Napló* 68. évf. 194. számában emlékeztek meg „humánus lelkülete és jószívűsége miatt nagyon szerették”. A tábori rabbi távolléte miatt a gyászbeszédet Nyerges Ferencz református lelkész mondta.⁵¹

1917 őszére több mint kétezer hősi halott pihent a szép temetőben, a város híres búcsújáró helyén, ami egy szomorú büszkeséggé vált.

Évről évre a város rendben tartotta a temetőt, miként ígérte, és 1917-ben is tartott megemlékezést. 1917. november 1-én a következők történtek, amint az újságban hirdették:

- „1. Gyászné. Előadja a szatmári dalárdák együttes kara.
- 2. Megnyitó beszéd. Tartja mélt. Masoranna Emil ezredes.
- 3. Gyászbeszéd. Tartja dr. Vajay Károly kir. tan. polgármester.
- 4. Ima, mondja a tábori lelkész.”

⁴⁸ *Szatmár és Vidéke* 34.évf. 31.sz.

⁴⁹ *Kecskemét* 28.évf.34.sz.

⁵⁰ *Tolnai világlapja* 14.évf.47.sz.

⁵¹ *Az est* 8.évf. 194. Sz.

Érdemes megemlíteni hogy a sírkövek eredetileg nem ebben a formában voltak. Először teljesen német szöveg és német keresztnevek szerepeltek rajtuk. 1917 októberében született hadügyminiszteri rendelet, hogy a tábla nagyobb felében, első helyen, feltűnő betűkkel magyarul legyen feltüntetve a halott hős neve, míg alatta apróbb betűkkel a német fordítása.

Hogy ez milyen formában valósult meg, az nem derül ki az újságokból, de jelenleg egyetlen egy sírkő sincs ilyen formában. Német nyelven csak a külön álló német parcellában található felirat.

Müller Heinrich civilben festő volt Behringhausenben(Kreisbrillon–Németország), 21 éves korában hunyt el lövéstől eredő sebesülésben, mint a császári német 88.tartalék gyalogezred gyalogosa.⁵²

Obermüller Adalbert/Béla, 19 éves, tizedes a porosz 59. gyalogezredben, merevgörccs okozta halálát. Többet nem tudtak róla a hatóságok, szülei vajon tudták-e, hogy hol nyugszik fiúk?⁵³

Heinrich Rode, 25 éves, tizedes a porosz 223. sz. tartalékos gyalogezredben, kiütéses hagymázban hunyt el, szerettei Nisderveksenben(Münden–Németország) várták haza.⁵⁴

1918. őszén csak a város helyezett koszorút a hősök sírjára, dr. Lénárd István főjegyzőt és dr. Pirkler Ernő tanácsost bízták meg a feladattal. Az influenza miatt a járványbizottság betiltotta a temetők kivilágítását és a november 1-én szokásos összejöveteleket. Ezért maradt

⁵² Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 878.sz./1915

⁵³ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 692.sz./1915

⁵⁴ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 727.sz./1915

el a kivilágítás a katonai temetőben is. A református temetőben lévő katona síroknál más esztendőekben megtartott szokásos evang. emlékünnepély is elmaradt.⁵⁵

A hősök temetőjében nem találunk egyetlen női nevet sem. Nem meglepő, hiszen a katonák között nem találunk hölgyeket. De a nők között is találunk olyanokat, akik életükkel fizettek. Az anyakönyveket böngészve meg lehet találni az ilyen hőöket. 1915. szeptember 11-én hunyt el⁵⁶ a barakk-kórházban a nürnbergi születésű Bierkman Eugénia 22 éves kórházi ápoló. Talán ő látható a képen.⁵⁷

1916. október 7-én a 19 éves Vékony Irma ápolónő, Vékony Ferencz és Barta Zsuzsanna

lánya hunyt el genyvérben a barakk-kórházban.⁵⁸

Más munkakörben is találunk hölgyeket. A szatmári lakos Chiminecz Margit, néhai Chiminecz László és Orosz Mária lánya házi cselédként dolgozott a kórházban.

Tizenkilenc éves korában hunyt el tífuszban 1915. augusztus 12-én⁵⁹.

Tober Anna konyhalány volt a barakk-kórházban és 26 éves korában kapta el és hunyt el influenzában 1918. október 2-án. Anna a Csehországi Ansagi származású volt.⁶⁰ Mazad Anna Galíciából, Bratkowec községből érkezett, hogy szakácsnő legyen a barakk-kórházban, de 20 éves korában elhunyt influenzában 1918-ban.⁶¹

A temető sorsát a következő években homály fedi. A nagy változások és az újságok hiánya nem tette lehetővé a további kutatást. Azt, hogy megemlékezések voltak-e vagy nem a két háború közt nem sikerült kideríteni. A kommunista rendszerben már inkább az orosz katonák második világháborús sírjait koszorúzták.

⁵⁵ Szamos L.évf. 258.sz

⁵⁶ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 717.sz./1915

⁵⁷ https://www.szatmar.ro/files/news/nn_1550671068sd.jpg

⁵⁸ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 960.sz./1916

⁵⁹ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 1020.sz./1916

⁶⁰ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 19 kötet 1005.sz./1918

⁶¹ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 19 kötet 601.sz./1918

A temetőben jelenleg megtalálható a második világháborús orosz katonai emlékmű, amit a városból hozták át a rendszerváltás után. Körülötte található az orosz katonák sírja.

Ugyancsak ide temették az 1944 szeptemberében bombatámadáskor elhunyt szatmáriakat is. Itt található egy egyedülálló sír is, egy kiskatonáé, aki 1989-ben a forradalomkor hunyt el.

A temető felújításra szorul, de a rendszerváltás után több évtizeden keresztül a helyi tanács nem foglalkozott a témával. 2011-ben egy apró javítást végeztek a bejáratnál.⁶²

2016-ra a temető reménytelen állapotba került: a szemét, a gaz, a bozotos árnyékában pihentek a kövek. Először 2017-ben kezdtek neki a temető kitakarításának, a polgármesteri hivatal kivezényelte a városi fogdából a rabokat majd pályázatot írtak ki a temető renoválására a szatmári múzeum közreműködésével.⁶³

A pályázati kiírásból kiderül, hogy a központi emlékművön lévő bronz elemek 60%-ban részben sérültek vagy hiányosak (a sas tölgyfa ágának a hátsó része). A pályázati kiírásból az is kiderül, hogy 2018-ban 1483 sírkövet találtak. A központi részen 72 fő volt eltemetve, jobb oldalt az első parcellában 483 sírkő található, jobb oldalt hátul 71 sírkövet számoltak, és bal oldalt a hátsó részen 857 sírkövet. De a pontos számokat nem is lehetett megmondani, mert annyira rossz állapotok uralkodtak. Sok sírkövön az írás részben vagy akár teljesen is olvashatatlanná vált vagy a moha betakarta. Sok kő a földön volt, vagy részben föld takarta. Így magyarázható a sok új fejfa „Ismeretlen” felirattal. Az írás már nem volt kivehető, így ezt a megoldást választhatták a kivitelezők (megfigyelhető feltűnő módon legalább 12 sírkőnél). A központi részen a német katonák parcellájában is található egy teljesen fehérekő. Valószínűleg nem volt kiolvasható az írás. Sok feliraton nem igazán lehet már felismerni a

neveket, részben mert valószínűleg már 2018-ban se tudták rendesen felújítani és részben azóta is romlott a kövek állapota.

Amellékelt képen is látható, hogy a felújításkor ráírtak a meglévő írásra. Nehezen kivehető, jelenleg mintha Konics Sebásztján lenne, aki

1915. február 20-án hunyt el, és a cs. és kir. 9. Gyalogezredben volt katona. Az anyakönyv szerint König Sebestyén, népfelkelő a cs. és kir. 6. tábori ágyúezredben, r.kat., 31 éves kőműves volt. Szülei König Ádám és Éva siratták el odahaza Seckan községben (Judenburg

⁶² <http://www.satu-mare.ro/stiri/lucrari-executate-in-cimitirul-eroilor&page=1>

⁶³ <http://www.muzeum.ro/achizitii-publice/> DOC(1),DOC001(1),DOC000(1)

kerület – Stájerország).⁶⁴ Az újság is csak őt említette mint König Sebastian, aki nős is volt, és közlegény volt a 3.században.⁶⁵

Egy másik példa lenne a központi részen lévő sírkő, ahol szép tisztán olvasható Sarhelyl Gabriel, 1914 karácsonyán hunyt el. Az elsők közé tartozik, akit már 1914-ben ide temettek. Az anyakönyv szerint Várhely Gábor, rom.kat., 19 éves huszár, a cs. és kir. 2. huszárezredéből, elhunyt 1914. december 24-én.⁶⁶ Természetesen sok síron szépen és olvashatóan megtalálhatóak az adatok. Erre példa a központi részen található Fox Robert

százados sírja a cs. és kir.1. gyalogezredből, aki 1915. május 31-én hunyt el vérmérgezésben, 37 éves korában. A százados Troppau községbe (Szilézia) való volt, és egy szomorú vasárnapi napon hunyt el mikor az újságírók nem írtak a hősi halottakról, ezért csak az egyszerű anyakönyvi beírás maradt meg róla.

Vagy akár a román parcellában nyugvó katonák neveit is meglehet említeni: Tranca János, 37 éves, a román 71. gyalogezred katonáját aki Hunia honos (az anyakönyv szerint) 1917. február 9-én hunyt el tüdővészben.⁶⁷ Lupu János, 35 éves Maglavitba való, ugyancsak a 71. román gyalogezredben szolgáló katona, 1917. január 22-én hunyt el.⁶⁸ Tobaku János Dömötör, 34 éves, a 31. román gyalogezredhez tartozó, Garla Marei származású katona, aki 1917. január 29-én hunyt el tüdőgümőkórban.⁶⁹

⁶⁴ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 981.sz./1917

⁶⁵ Szamos XLVII.évf. 49.sz

⁶⁶ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 17 kötet 830.sz./1915

⁶⁷ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 320.sz./1917

⁶⁸ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 383.sz./1917

⁶⁹ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 392.sz./1917

A román katonák neveit sem sikerült mindig pontosan átírni. Példaként lehet említeni Predutz János Ifrim, a román haderő 66. gyalogezredének katonája sírkövét, ahol Redut maradt. Predutz János Ifrim Raznikba való, 42 éves korában, 1917. március 10-én hunyt el, tüdőgümőkórban.

Azóta rendszeresen koszorúznak. Az eseményekről a szatmárnémeti polgármesteri hivatal hivatalos oldala híven szokott tudósítani.⁷⁰ A modern technikának hála már meg lehet látogatni madár távlatból is a temetőt, Alin Luran által az internetre nemrég, 2021. június 13-án feltöltött videó híven mutatja be a felújított temetőt.⁷¹

Kutatásom során leveleztem col.(r) Sighet Voicuval, a szatmári civilszervezet Asociația Civica Tempora, egyik alapítójával. A szervezet gondozásában több cikk jelent meg a *Jurnalul cimitirelor si monumentelor eroilor* újságban, ahol a szatmári történelmi adatokat kívánják feldolgozni, a hősekről megemlékezni. A szervezet tulajdonában van egy 3000 névből álló lista, nemzetiségekre lebontva, a szatmárnémeti hősök temetőjében eltemetettekről, és folyamatban van egy könyv szerkesztése is a témában. A többi szatmárnémeti temetőben elhelyezett első világháborús katonákról nekik sincs tudomásuk.⁷²

Pontos adatok csak az anyakönyvi bejegyzésekből álltak rendelkezésemre, és ezeknek a feldolgozásából tudtam egy kisebb statisztikát készíteni.

A szatmárnémeti halotti állami anyakönyvben 1914. január elseje és 1919. augusztus 18. között 1452 beírás történt a belügyminisztérium adatai alapján 797 katona a magyar haderőkhöz tartozott, 655 katona más haderőkhöz tartozott.

A más haderőkhöz tartozók között említhetjük a következőket:

-hősi halottak származásuk szerint:

- Morvaország 52 katona	- Bosznia 6 katona
- Csehország 48 katona	- Tenger melléki területek 6 katona
- Galícia 32 katona	- Tirol 3 katona
- Németország 26 katona	- Bécs 3 katona
- Stájerország 16 katona	- Felső Ausztria 3 katona
- Szilézia 13 katona	- Isztria 3 katona
- Alsó Ausztria 11 katona	- Bajorország 1 katona

⁷⁰ <http://www.satu-mare.ro/stiri/ziua-eroilor-marcata-la-satu-mare-printr-un-cermonial-religios-i-depuneri-de-coroane>

⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=txCMNvjx-MQ>

⁷² Ezúton szeretnék köszönetet mondani col Voicu Sighet úrnak az általa nyújtott segítségért.

- Karintia 10 katona
- Krajna 8 katona
- Bukovina 8 katona
- Horvátország 1 katona
- Montenegró 1 katona

-más haderőkhöz tartozó vagy katonai letartóztatásban lévő személyek:

- orosz 262 katona
- szerb 74 katona
- román 51 katona
- olasz 16 katona
- bolgár 1 katona

A legfiatalabb hősi halott a 15 éves Murgg János, aki civilként szolga volt a Groden Piher községben (Stájerország–Kalisberg). Népfőlkelő volt a cs. és kir. 58. gyalogezredben és hasi hagymázban hunyt el 1915. október 12-én.⁷³

Azt lehetne gondolni hogy az 1480 körüli fejfa és az 1450 körüli anyakönyvi bejegyzés teljesen megegyezik. Valójában sok olyan nevet említ a korabeli újság, amit sem az anyakönyvben, sem a temetőben nem találtam. Ugyanígy vannak nevek, amelyek vagy csak az anyakönyvben, vagy csak a temetőben szerepelnek. A hadtörténeti adatbázis szerint a Szatmárnémetiben eltemetettek száma 1591, de csak A-tól M-ig dolgozták fel az adatokat, és csak a magyar haderőkhöz tartozókat említik egyelőre. Van olyan név, ami többször is szerepel, kutatáshoz nagy segítség.

Mivel, sok fejfát nehezen lehet kiolvasni, a temető sírköveinek teljes beazonosítása akkor lesz lehetséges, ha a katonai adatbázis kész lesz vagy megjelenik a már fent említett könyv és ha az anyakönyvi kutatást lehet majd folytatni, ha esetleg feloldják az idő korlátot. Valószínűleg egy idő után nem is lesznek belügyminiszteri rendeletek a trianoni változások miatt.

Részemről így is sikeres munkának könyvelhetem el a kutatást, mert nagyon sok sírkőnek sikerült emberi arcot adni. Az itt megemlített neveken kívül másokat is sikerült beazonosítani, de a dolgozat terjedelme lényegesen megnövekedett volna, ha őket mind felsorolom. Szeretném elérhetővé tenni az általam gyűjtött adatbázisokat. A családfakutatással foglalkozók örömmel és érdeklődéssel fordulnak hasonló adatokhoz.

⁷³ Szatmárnémeti állami halotti anyakönyve 18 kötet 282.sz./1917